

TRI DEKÁDY TRANSFORMÁCIE ROZVODOVOSTI V ČESKU A NA SLOVENSKU. INTENZITA, ŠTRUKTÚRA A PRIESTOROVÉ VZORCE

Alžbeta Garajová*

* Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja, Mlynská dolina, Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
garajova29@uniba.sk

Three decades of divorce transformation in Czechia and Slovakia. Intensity, structure, and spatial patterns

The article aims to observe and compare the divorce rates from 1991 up to the present in Czechia and Slovakia. In this paper, we place emphasis primarily on the analysis of intensity indicators of divorce rates at the national and subnational level in both countries. The most accurate intensity indicators to be considered are the total divorce rate (per person) and the total divorce rate. The data for the analysis was obtained from the databases of the Czech and Slovak statistical offices. The output of the analysis points to the conclusion that, despite changes over time, in Czechia and Slovakia there is a certain convergence in the values of the intensity of divorces. It is also possible to see a striking form of the development of divorce trends in both countries. At the regional level, it can be stated that while in the case of the total divorce rate there is a reduction of disparities between regions in both countries, the variability of divorce intensity (i.e., the total divorce rate) decreased in Czechia, whereas in Slovakia this variability became more evident over time.

Key words: divorce, subnational level, LAU 2, total divorce rate of the marriage, total divorce rate, Czechia, Slovakia

ÚVOD

Intenzita, ako aj štruktúry rozvodovosti manželstiev sú pomerne zriedkavo medzinárodne porovnávané. Ako uvádzajú Shryock a Siegel (1976), Pavlík et al. (1986) alebo Mládek (1992), dôvodom je zrejme pomerne komplikovaná porovnateľnosť dát v dôsledku rozličných rozvodových právnych noriem a spoločenského nastavenia v jednotlivých krajinách. Dalším dôvodom, prečo sú medzinárodné porovnania rozvodovosti zriedkavé, môžu byť rozdielnosti vznikajúce pri spracúvaní štatistík. Rozdielna dostupnosť časových radov a spracovaných dát môže do značnej miery znížiť kvalitu porovnaní. Aj s vedomím uvedených obmedzení sa však nazdávame, že porovnania rozvodovosti sú rovnako potrebné ako medzinárodné porovnania v prípade iných demografických procesov. Potrebu a možnosť porovnania trendov rozvodovosti vidíme najmä v prípade susediacich krajín, ktoré majú často nielen spoločnú históriu, ale v nich neraz platia aj obdobné právne rámce. Takýmito krajinami je aj Česko a Slovensko. Cesty oboch štátov sa rozišli len pomerne nedávno a časť histórie oboch krajín je spoločná. Niekoľko dekád boli spoločné aj rozvodové právne predpisy. Práve z tohto dôvodu sme si dali v príspevku za cieľ porovnanie intenzity rozvodovosti v Česku a na Slovensku od začiatku 90. rokov až po rok 2020. Okrem podrobnejšieho porovnania intenzity rozvodovosti na celoštátnych územných úrovniach je cieľom príspevku aj porovnanie intenzity rozvodovosti na okresnej územnej úrovni oboch krajín. V rámci príspevku sme sa

pokúsili zodpovedať najmä nasledovné výskumné otázky: Do akej miery je odlišná intenzita rozvodovosti v oboch krajinách? Prichádza od začiatku 90. rokov v dôsledku rozdelenia Československa k diferenciacii intenzity rozvodovosti alebo, naopak, prichádza k priblíženiu intenzít rozvodovosti? Aké sú regionálne rozdiely a priestorové vzorce? Možno hovoriť o tom, že v porovnávaných krajinách sa priestorové vzorce menia odlišným spôsobom?

Naša štúdia je originálna v tom, že prináša porovnanie za celé dlhé transformačné obdobie a využíva detailné indikátory aj na regionálnej úrovni, konkrétne na okresnej územnej úrovni. Ide tak o územnú štruktúru na úrovni LAU 2 (NUTS 4).

PREHLAD LITERATÚRY A TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

V súčasnosti môžeme nájsť pomerne veľké množstvo akademickej literatúry zameranej na analýzy rozvodovosti a faktorov vplývajúcich na ňu. Medzinárodných porovnaní rozvodovosti je však stále málo. Príkladom zo zahraničia sú práce autorov Coleman (2013), Härkönen (2014) alebo Mortelmans, ed. (2020). Primárne sa autori v týchto publikáciách zameriavajú na deskripciu trendov rozvodovosti v krajinách sveta a Európy. Opisy trendov sú tu často doplnené aj o vysvetľujúce faktory rozvodovosti, avšak ďalšou analýzou faktorov sa autori nezaoberajú. Celkovo sa v medzinárodných porovnovaniach trendov rozvodovosti stretávame skôr s opisom trendov a zhrnutím rôznych faktorov rozvodovosti na základe iných výskumov.

Na analýzy faktorov rozvodovosti vo viacerých krajinách sa primárne zameriavajú napríklad Trent a South (1989) alebo Zeman (2003). Trent a South (1989) sa v práci orientovali na výskum viacerých faktorov, ako sociálno-ekonomický vývoj, účasť žien na pracovnom trhu a pomer pohlaví a dominantné vierovyznanie v 66 rozvinutých a rozvojových krajinách. Zeman (2003) sa zameriava na analýzu a porovnanie rozvodového správania v závislosti od skorších etáp života v Česku a Rakúsku. Hlavným cieľom práce je odhad vplyvu predošlého partnerského a rodinného života na pravdepodobnosť rozvodu. Analýza je spracovaná prostredníctvom pravdepodobnostných modelov (parametrických aj neparametrických) a je zaujímavá najmä tým, že v Česku a na Slovensku je tento typ prác ojedinelý. Česko a Slovensko porovnávajú v prácach napríklad autori Mládek (1992), Langhamrová a Vaňo (2014), Rychtaříková (2018) alebo Garajová (2021). V publikácii Mládk (1992) je analýza rozvodovosti obsiahnutá v jednej kompaktnej kapitole, kde sa nachádza porovnanie rozvodovosti Česka a Slovenska na národnej a regionálnej úrovni, ale aj porovnanie viacerých svetových krajín. Ako hodnotnú vnímame najmä časť venujúcu sa rovnaniu trendov rozvodovosti v oboch krajinách v súvislosti s legislatívnymi zmenami. Aj keď je porovnaniu trendov rozvodovosti v Česku a na Slovensku v práci Langhamrová a Vaňo (2014) venovaná len časť analýzy, je nutné konštatovať, že s takýmto rozsiahlym porovnaním trendov rozvodovosti oboch krajín sme sa v prípade iných prác nestretli. Analýza demografických trendov od Rychtaříkovej (2018) stručne porovnáva vývoj rozvodovosti v Česku a na Slovensku od 50. rokov 20. storočia do roku 2015. Stručné medzinárodné porovnania rozvodovosti obsahuje aj práca Šprochu et. al. (2015). Tu sa však nachádza len strohé porovnanie intenzity rozvodovosti a určenie postavenia Slovenska v rámci krajín Európy. Vzhľadom na nevelký počet analýz, kde by boli detailnejšie opísané a zároveň porovnané trendy rozvodovosti v Česku a na Slovensku, vznikol aj článok Garajová (2021). V článku sa autorka, podobne ako v tomto príspevku, venuje

opisu a porovnaní trendov rozvodovosti v Česku a na Slovensku od 90. rokov 20. storočia do roku 2019. V uvedenom článku je však intenzita rozvodovosti venovaná menšia pozornosť a intenzita rozvodovosti na regionálnej úrovni je tu zachytená len prostredníctvom nepriamo štandardizovanej hrubej miery rozvodovosti.

Oveľa viac prác môžeme nájsť, ak sa zameriame len na analýzy trendov a faktorov rozvodovosti na celoštátnej alebo regionálnej úrovni jednej krajiny. Jednoduché prehľady trendov rozvodovosti poskytujú napríklad Demographic Yearbook, publikácie OECD alebo publikácie štatistických úradov krajín. Trendy rozvodovosti v Česku stručne mapujú v práci napríklad Pavlík a Kučera (2002), Kocová et al. (2015) a Křestřanová a Kurkin (2020). Slovenské trendy rozvodovosti často analyzujú publikácie uverejnené na stránke Výskumného demografického centra. Analýzy rôznych faktorov rozvodovosti sú časté najmä v prípade amerických autorov. Uvedieme iba dva príklady. Charles a Stephens (2004) sa v práci zaoberali vplyvom nezamestnanosti na rozvodovosť, Rotz (2016) analyzuje vplyv veku nevesty pri sobáši na riziko rozvodu. V rámci českej a slovenskej literatúry sú analýzy faktorov rozvodovosti na celoštátnej a regionálnej úrovni ojedinelé. Z českých autorov sa okrem Zemana (2003) venuje faktorom rozvodovosti napríklad Možný (2002), ale aj Svačinová et al. (2020). Možný (2002) v práci hodnotí a kategorizuje faktory na základe pomerne obsiahleho počtu prameňov, Svačinová et al. (2020) analyzovali vplyv alkoholizmu na riziko rozvodu manželstva. Zo slovenských autorov sa faktorom rozvodovosti venovali vo svojich prácach Pastor (2012) alebo Pavlůvčíková (2015). Pastor (2012) v stručnosti analyzuje pravdepodobnosť rozvodu v súvislosti s vekom nevesty a ženícha. Pavlůvčíková (2015) sa v práci venuje psychologickým aspektom partnerského života (autorka rozoberá aj faktory, ktoré môžu vplývať na rozvod).

DÁTA A METODIKA

Nižšie analyzované dáta pochádzajú prevažne z Českého štatistického úradu (ČSÚ) a Štatistického úradu Slovenskej republiky (ŠÚ SR). Údaje pre výpočet na celoštátnej úrovni Slovenska sme čerpali ešte aj zo stránky Výskumného demografického centra (VDC) Infostatu. Ide najmä o dáta z obdobia rokov 1991 – 1996, ktoré neboli dostupné v rámci dátových zdrojov Štatistického úradu SR. Na celoštátnej úrovni boli v oboch krajinách dáta verejne prístupné už od začiatku 90. rokov 20. storočia. Pre analýzu na okresnej úrovni bolo nutné dáta, najmä z obdobia začiatku 90. rokov 20. storočia, získať zo štatistických úradov oboch krajín. Potrebné dáta sa nám podarilo získať v plnom rozsahu. Prehľad o využitých údajoch sa nachádza v prílohách (tab. 1). V tabuľke sú uvedené dáta podľa územnej úrovne dostupnosti, zdroja a inštitúcie. V analýze sme sa primárne zamerali na výpočet a následné hodnotenie intenzitných ukazovateľov rozvodovosti, ako sú úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien (URM) a úhrnnú rozvodovosť (UR).

Hoci je možné intenzitu rozvodovosti vyjadriť pomerne širokým diapaazónom demografických ukazovateľov, z hľadiska transverzálneho pozorovania tohto procesu sa za najpresnejšie ukazovatele považujú úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien a úhrnná rozvodovosť. Z tohto dôvodu sme pre analýzu vybrali práve tieto dva ukazovatele.

Tab. 1. Prehľad dátových zdrojov

Územná jednotka	Údaj	Dostupnosť	Zdroj
Štát ČR	Rozvody podľa veku, pohlavia	Demografické ročenky ČR (Pramenná díla) 2013 – 2016 Zvyšok 1991 – 2012, 2017 – 2020 dopočet zo získaných dát za okresy	ČSÚ
Štát ČR	Stredný stav obyvateľstva podľa veku, pohlavia	Veřejná databáze 2013 – 2016 Zvyšok 1991 – 2012, 2017 – 2020 dopočet zo získaných dát za okresy	ČSÚ
Okresy ČR	Rozvody podľa veku, pohlavia	Na vyžiadanie 1991 – 2020	ČSÚ
Okresy ČR	Stredný stav obyvateľstva podľa veku, pohlavia	Na vyžiadanie 1991 – 2012 Veřejná databáze 2016 – 2020 (dopočet z koncových stavov obyv.)	ČSÚ
Štát ČR	Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva	Demografická ročenka ČR 1992 – 2020	ČSU
Okresy ČR	Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva	Demografické ročenky okresů a krajů (Praha) 2011 – 2020	ČSU
Štát ČR	Sobáše	Demografické ročenky (Pramenná díla) 1991 – 2020	ČSÚ
Okresy ČR	Sobáše	Na vyžiadanie 1991 – 2020	ČSU
Štát SR	Rozvody podľa veku osôb, pohlavie	Rozšírené tabuľky základných údajov SR 1991 – 1996 DATAcube 1993 – 2020	VDC-Infostat ŠÚ SR
Štát SR	Stredný stav obyvateľstva podľa veku osôb, pohlavia	Rozšírené tabuľky základných údajov SR DATAcube 1993 – 2020	VDC-Infostat ŠÚ SR
Štát SR	Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva	Tabuľky základných údajov SR 1991-2019 DATAcube 2020	VDC-Infostat ŠÚ SR
Štát SR	Sobáše	Tabuľky základných údajov SR 1991 – 2019 DATAcube 2020	VDC-Infostat ŠÚ SR
Okresy SR	Rozvody podľa veku osôb, pohlavie	Na vyžiadanie 1992 DATAcube 1993 – 2020	ŠÚ SR
Okresy SR	Stredný stav obyvateľstva podľa veku osôb, pohlavia	Na vyžiadanie 1992, 1993 DATAcube 1996 – 2020	ŠÚ SR
Okresy SR	Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva	DATAcube 2011 – 2020	ŠÚ SR
Okresy SR	Sobáše	Na vyžiadanie 1992 DATAcube 1993 – 2020	ŠÚ SR

Zdroje: spracovanie autora.

Úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien (Mládek et al. 2006 uvádzajú aj pojem úhrnná rozvodovosť manželstva) je súčtom vekovo špecifických mier rozvodovosti a vyjadruje podiel rozvodov pripadajúcich na jedného muža alebo ženu za predpokladu nemennej úrovne vekovo špecifických mier rozvodovosti minimálne 50 rokov a nulovej úmrtnosti (Jurčová 2005 a Mládek et al. 2006). Tento ukazovateľ je analógiou ostatných transverzálnych mier, ako je úhrnná plodnosť alebo úhrnná potratovosť. Vypočíta sa nasledovne:

$${}_iURM^{m,z} = \sum_{x=16}^{\omega-1} r_x^{m,z} = \sum_{x=16}^{\omega-1} \frac{R_x^{m,z}}{1.7 P_x^{m,z}},$$

kde ${}_iURM_x^{m,z}$ je úhrnná rozvodovosť mužov, žien dopočítaná za obdobie $\omega-1$, od počiatočného veku 16 rokov do posledného dostupného záznamu; $r_x^{m,z}$ sú vekovo špecifické miery rozvodovosti mužov, žien; $R_x^{m,z}$ je počet rozvodov mužov, žien podľa veku a $1.7 P_x^{m,z}$ je stredný stav mužov, žien vo veku x (Káčerová a Šprocha 2020).

Na celoštátnej územnej úrovni oboch krajín sme konštruovali úhrnnú rozvodovosť manželstva mužov a žien už od roku 1991. Úhrnnú rozvodovosť manželstva mužov a žien na celoštátnej územnej úrovni Česka sme vyskladali prevažne z dát o okresoch Česka. Na okresnej územnej úrovni Slovenska bolo možné ukazovateľ skonštruovať až od roku 1992. Preto sme konštruovali úhrnnú rozvodovosť manželstva mužov a žien na okresnej územnej úrovni oboch krajín až od roku 1992. Ukazovateľ na okresnej územnej úrovni tak uvádzame za obe krajiny v 3-ročných časových rezoch 1992 – 1994, 2001 – 2003, 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020. Hlavným účelom výberu časových radov bolo zachytenie období okolo sčítaní obyvateľstva, ale rovnako aj porovnanie jednotlivých dekád. Rok 2020 uvádzame zvlášť, a to najmä z toho dôvodu, že je prvým rokom po začatí súčasnej pandémie. Ukazovateľ sme počítali aj znázornili zvlášť pre ženy aj mužov. Výpočet sme realizovali za veľký okres Praha a za okresy Bratislava a Košíc osobitne. Tento intenzívny ukazovateľ je jediným komplexnejším demografickým ukazovateľom, ktorý sa nám podarilo vyskladať jednak za také dlhé obdobie, jednak na viacerých územných úrovniach. Porovnateľnosť dát úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien na okresnej územnej úrovni Česka v čase je mierne limitovaná tým, že poskytnuté dáta za jednotlivé obdobia nie sú upravené vzhľadom na súčasné územné členenie. Napriek tomu je nutné dodať, že dáta na okresnej územnej úrovni Česka sú dostatočne porovnateľné pre účely tejto analýzy. V Česku počas obdobia rokov 1991 až 2020 prišlo len k jednej zásadnej zmene v územnom členení, konkrétne k odčleneniu okresu Jeseník od okresu Šumperk v roku 1996. Ostatné okresy sa od začiatku 90. rokov až do súčasnosti nezmenili. Úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien Slovenska je v čase porovnateľná bez obmedzení. Dáta zohľadňujú územné zmeny.

Časové a priestorové zmeny úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien sme hodnotili najmä prostredníctvom indexu zmeny. Indexom zmeny sa dá pomerne jednoducho zachytiť vývoj hodnôt v čase (Eurostat 2021). Zápis je nasledovný:

$$IZ = \frac{{}_{i+1}URM^{m,z}}{{}_iURM^{m,z}} * 100 - 100,$$

kde ${}_{i+1}URM^{m,z}$ je úhrnná rozvodovosť manželstva mužov alebo žien v roku/období i , ktorý/é nasleduje po predošlom a ${}_iURM^{m,z}$ je úhrnná rozvodovosť manželstva

mužov alebo žien, ktorá predstavuje referenčné obdobie i . S týmto rokom/obdobím porovnávame nasledujúce roky alebo obdobia. Táto hodnota zjednodušené predstavuje pri výpočte 100 %. Zvyšok vzorca predstavuje dopočet zmeny ukazovateľa v %.

Na celoštátnej územnej úrovni sme hodnotili zmeny medziročne od začiatku 90. rokov 20. storočia. Na okresnej územnej úrovni sme hodnotili zmeny medzi priemerami rokov 1992 – 1994, 2001 – 2003, 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020. Aby boli české dáta na regionálnej územnej úrovni lepšie porovnateľné, zlúčili sme okres Jeseník s okresom Šumperk. V mapách znázornený výsledok za okres Šumperk, preto platí aj pre okres Jeseník. Za Slovensko dáta nebolo nutné výraznejšie upravovať.

Ukazovateľ úhrnná rozvodovosť sme využili tiež, keďže je nutné poznať aj vývoj intenzity rozvodovosti v prepočte na jeden sobáš. Predovšetkým v súčasnosti je to dôležité vzhľadom na zmeny v sobášnom správaní obyvateľstva (Šprocha 2016). Ukazovateľ sme zostrojili ako súčet redukovaných mier rozvodovosti (Jurčová 2005 a Mládek et al. 2006). Zápis je nasledovný:

$${}_tUR = \sum_{x=16}^{\omega-1} mr_i = \sum_{i=0}^{\omega-1} \frac{R_i}{({}_{t-1}S + {}_{t-i-1}S)/2},$$

kde ${}_tUR$ je úhrnná rozvodovosť dopyčovaná za obdobie $\omega-1$, od prvého roku trvania manželstva po poslednú zaznamenanú dobu; mr_i je miera rozvodovosti manželstiev s dĺžkou trvania i -rokov; R_i je počet rozvodov manželstiev s dĺžkou trvania i -rokov; ${}_{t-1}S$ je počet manželstiev uzavretých v roku $(t-1)$ a ${}_{t-i-1}S$ je počet manželstiev uzavretých v roku $(t-i-1)$ – Káčerová a Šprocha (2020).

Tento ukazovateľ sme na celoštátnej územnej úrovni dopyčovali od začiatku 90. rokov 20. storočia. V prípade okresnej územnej úrovne sa nám podarilo ukazovateľ dopyčovať až od roku 2011. Dôvodom je najmä to, že exponované sobáše¹ na okresnej územnej úrovni sú v Česku dostupné od roku 1991, na Slovensku od roku 1992. Časový úsek, v ktorom je ukazovateľ dopyčovaný, je tak obmedzený na 19, resp. 20 rokov trvania rozvedeného manželstva. V prípade úhrnnej rozvodovosti za Česko sme pracovali s kategóriami 0, 1, 2 – 4, 5 – 9, 10 – 14 a 15+ rokov. Z tohto dôvodu sú údaje o úhrnnej rozvodovosti Česka do určitej miery skreslené, ale skreslenie nie je výrazne limitujúce. V prípade úhrnnej rozvodovosti za Slovensko sme pracovali s jednoročnými kategóriami dĺžok trvania manželstiev pri rozvoze. V roku 2011 sme redukovanú mieru za 19. rok trvania manželstva dopyčovali iba z manželstiev uzavretých v roku 1992. Následne sme z dopyčovaných dát za okresy oboch krajín vytvorili 3-ročné intervaly. Ide o priemery rokov 2011 – 2013, 2017 – 2019 a rok 2020 uvádzame rovnako ako v predošlom prípade osobitne. Aj v prípade úhrnnej rozvodovosti sme počítali ukazovateľ za veľký okres Praha a za jednotlivé okresy Bratislavy a Košíc.

Polygónové mapové podklady, znázorňujúce okresy, pochádzajú z Geoportálu ČÚZK (2021) a slovenského Geoportálu (2021). Bodovú vrstvu Slovenska sme vygenerovali na základe polygónov a vrstvu Česka sme nanovo vytvorili ručne na základe existujúcich polygónových podkladov.

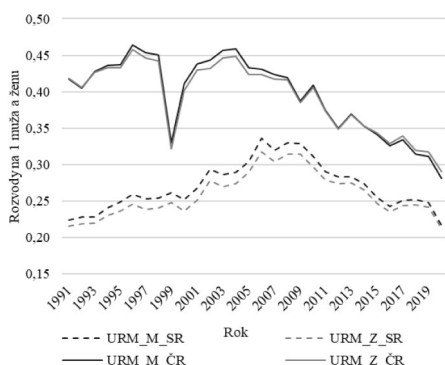
¹ Ide o manželstvá, ktoré boli uzavreté pred $t-i$ až $t-i-1$ rokmi, ku ktorým je možné vzťahovať príslušné rozvozy manželstiev s dĺžkou trvania i -rokov.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Napriek spoločnej histórii a donedávna aj spoločným právnym predpisom je trend rozvodovosti v Česku a na Slovensku dlhodobo do značnej miery odlišný (Šprocha a Majo 2016 a Muránska 2019). Na celoštátnej územnej úrovni sa odlišnosti netýkajú len intenzity rozvodovosti, ale aj priebehu trendu ako takého. Ak porovnáme absolútne údaje, v roku 1991 bol počet rozvodov v populačne dvojnásobne väčšom Česku takmer na úrovni 30 000. To predstavuje približne štvornásobok počtu rozvodov na Slovensku. Celkovo boli v priemere za sledované obdobie absolútne počty rozvodov v Česku približne trojnásobne vyššie ako na Slovensku. V Česku tak prichádza v priemere rokov 1991 až 2020 približne k 29 000 rozvodom ročne a na Slovensku k 10 000 rozvodom ročne. Absolútne údaje však poskytujú iba hrubý pohľad na úroveň rozvodovosti a z tohto dôvodu je nutné porovnanie doplniť o analýzu relatívnych hodnôt.

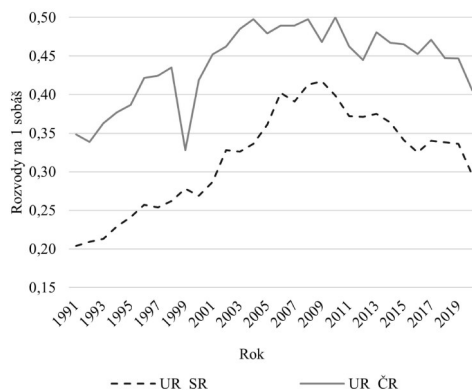
Na začiatku 90. rokov 20. storočia bola úhrnná rozvodovosť manželstva v Česku na úrovni približne 0,4 rozvodu pripadajúceho na jedného muža aj ženu. Úhrnná rozvodovosť bola v Česku v tomto období o čosi nižšia. Na jeden sobáš v Česku začiatkom 90. rokov pripadalo 0,35 rozvodu. Pri zachovaní úrovne intenzity a rozloženia rozvodovosti z roku 1991 by to znamenalo rozvod viac ako každého tretieho českého manželstva. Na Slovensku bola úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien začiatkom 90. rokov približne polovičná oproti českej a úhrnná rozvodovosť bola na úrovni 0,2 rozvodu pripadajúceho na sobáš. To znamená, že pri zachovaní intenzity a rozloženia rozvodovosti z roku 1991 by sa na Slovensku rozviedlo približne každé piate manželstvo. Ako je vidieť na prvých dvoch grafoch (obr. 1 a 2), od roku 1991 rozvodovosť v oboch krajinách narastá. Podľa Langhamrovej et al. (2014) je vysokú úroveň a následný nárast rozvodovosti z 90. rokov 20. storočia možné v Česku pripísať viacerým faktorom – vysokému počtu sobášov v roku 1990, ale aj politickým, spoločenským a ekonomickým zmenám, ktoré nastali po roku 1989. Zmeny po roku 1989 zrejme do značnej miery ovplyvnili rozvodovosť aj na Slovensku. Zatiaľ čo na Slovensku rozvodovosť od roku 1991 v prípade oboch využitých mier kontinuálne narastá až do roku 2009, v Česku boli rastové tendencie trendu prerušené v roku 1999. Zapríčinila to novela zákona o rodine č. 91/1998 Sb., tzv. „Veľká novela českého zákona o rodine“. Na jednej strane novela zjednodušuje ukončenie dlhodobo nefunkčných manželstiev, ale na druhej strane zákon sprísnil podmienky rozvodu s maloletými deťmi (Pavlík a Kuchera 2002 a Muránska 2019). V Česku tak prišlo k výraznému ročnému poklesu rozvodovosti. Následne však prichádza k opätovnému zvýšeniu oboch mier rozvodovosti.

Napriek tomu, že v Česku už nedosiahla úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien až také vysoké hodnoty ako pred rokom 1999, stále ide až do roku 2008 o hodnoty, ktoré prevyšovali 0,4 rozvodu pripadajúceho na jedného muža či ženu. V prípade úhrnnej rozvodovosti dosahuje Česko vrchol v roku 2010. V tomto roku pripadalo na jeden sobáš viac ako 0,5 rozvodu. To by pri zachovaní podmienok z roku 2010 znamenalo rozvod každého druhého českého manželstva. Na Slovensku bola úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien najvýraznejšia v rokoch 2006 až 2009. Podobne to bolo aj v prípade úhrnnej rozvodovosti, ukazovateľ bol na Slovensku najvýraznejší v rokoch 2006 až 2010. Úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien v rokoch 2006 až 2009 prekročila na Slovensku 0,3 rozvodu na jednu osobu pri oboch pohlaviach. Úhrnná rozvodovosť v rokoch 2006 až 2010 zasa prekročila hranicu 0,4 rozvodu na sobáš.

Obr. 1. Úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien v Česku a na Slovensku v rokoch 1991 – 2020

Zdroje: VDC, Infostat (2021a), ŠÚ SR (2021a) a 2021b) a ČSÚ (2021a).

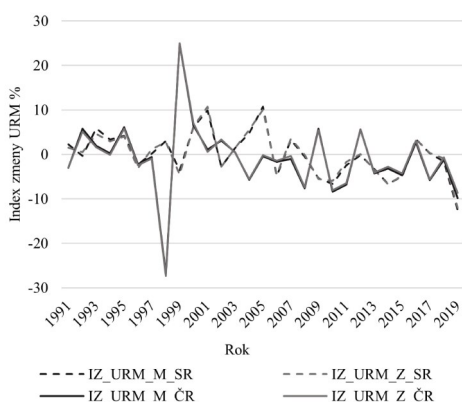

Obr. 2. Úhrnná rozvodovosť v Česku a na Slovensku v rokoch 1991 – 2020

Zdroje: VDC, Infostat (2021b) a ČSÚ (2021a).

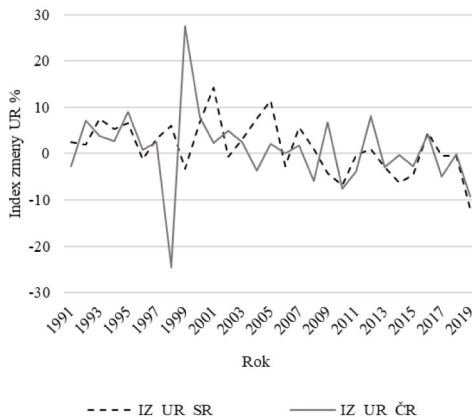
Ako je vidieť z grafov (obr. 1 a 2), tretia dekáda pozorovaného obdobia je sprevádzaná už len poklesom rozvodovosti, pričom intenzita poklesu do značnej miery závisí od intenzitného ukazovateľa. Podľa grafov (obr. 3 a 4) bol percentuálny pokles mier pozvoľnejší skôr v prípade úhrnnej rozvodovosti. Dlhodobý pokles rozvodovosti však nemusí nutne znamenať, že manželstvá sa skutočne stávajú viac stabilnými. Podľa Možného (2002) rozvod nie je zďaleka jediným spôsobom, akým je možné ukončiť manželské súžitie. Za osobitnú zmienku stoja miery rozvodovosti v roku 2020 v oboch krajinách. Tento rok je prvým rokom, keď sa v oboch krajinách oficiálne objavila súčasná pandémia. V zimnom a jarnom období v oboch krajinách vstúpili do platnosti prísne protiepidemiologické opatrenia, preto sa súdy museli prispôbiť novej situácii (ACMS SR 2021). To sa podľa analýzy sezónnych trendov rozvodovosti (ACMS SR 2021) prejavilo značnými výkyvmi vo vybavenosti návrhov na rozvod. V konečnom dôsledku tak v roku 2020 prichádza k výraznému poklesu nami analyzovaných mier rozvodovosti. Ako je vidieť z grafov indexu zmeny (obr. 3 a 4), medzi rokom 2019 a 2020 prichádza, s výnimkou roka 1999 v Česku, k najvýraznejšiemu poklesu intenzity rozvodovosti od začiatku 90. rokov 20. storočia v oboch krajinách. Tento pokles je v oboch krajinách na úrovni prevyšujúcej 10 %. Okrem turbulencií v súdnej praxi v roku 2020 v oboch krajinách je nutné pripísať pokles intenzity rozvodovosti po začatí súčasnej pandémie aj ekonomickým a sociálnym zmenám. Ako zisťuje Adshade (2012), v dobrých časoch je viac rozvodov, v zlých menej.

Najpresnejším ukazovateľom, ktorý sa nám podarilo skonštruovať na regionálnej územnej úrovni tak, aby bolo možné sledovať posledných 30 rokov vývoja rozvodovosti v oboch krajinách, je úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien. Prostredníctvom ukazovateľa zobrazeného na okresnej územnej úrovni je možné si všimnúť dva pomerne výrazne vystupujúce rysy rozvodovosti (obr. 5 a 8). Tým prvým rysom je východno-západný gradient rozvodovosti v oboch krajinách. Gradient je aj napriek zmenám do určitej miery zachovaný vo všetkých sledovaných časových rezochoch. Najviac je však viditeľný v časových rezochoch 1992 – 1994 a 2001 – 2003. V oboch krajinách sa západné okresy odlišujú od zvyšku najmä výraznou mierou urbanizácie.

Obr. 3. Zmena (index zmeny) úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien v % v Česku a na Slovensku v rokoch 1991 – 2021

Zdroje: VDC, Infostat (2021a), ŠÚ SR (2021a a 2021b) a ČSÚ (2021a).

Obr. 4. Zmena (index zmeny) úhrnnej rozvodovosti v % v Česku a na Slovensku v rokoch 1991 – 2020

Zdroje: VDC, Infostat (2021b) a ČSÚ (2021a).

Hlavné mestá oboch krajín sú situované v západnej časti. Je však nutné poznamenať, že aj v ostatných urbanizovaných okresoch bola, najmä v rokoch 1992 – 1994 a 2001 – 2003, úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien výrazne vyššia ako v ostatných okresoch. Okrem toho dosahuje úhrnná rozvodovosť manželstva mužov aj žien najvyššie hodnoty v oblastiach s ťažkým priemyslom, prípadne v oblastiach so špecifickou národnostnou či vzdelanostnou štruktúrou obyvateľstva. Za príklad možno v tomto prípade označiť severozápadné Česko (Pavlík a Kučera 2002, Kocová et al. 2015 a Bleha et al. 2020). V priemere rokov 1992 – 1994 bola najvyššia úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien v okresoch Most, Karlovy Vary a Česká Lípa. V týchto okresoch presahovala úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien v prípade oboch pohlaví hodnotu 0,6 rozvodu na jednu osobu. Hodnoty boli pritom mierne vyššie v prípade úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov ako žien. Úhrnnú rozvodovosť manželstva mužov a žien nad 0,55 rozvodu na jedného muža a ženu sme v rokoch 1992 – 1994 zaznamenali ešte aj v okresoch Ústí nad Labem, Sokolov, Liberec, Plzeň-město a Jablonec nad Nisou. V rokoch 1992 – 1994 zaznamenávame najnižšie hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov do 0,28 rozvodu v okresoch Uherské Hradiště, Žďár nad Sázavou, Mělník, Blansko a Znojmo. U žien sme zaznamenali takéto hodnoty len v prvých štyroch z uvedených okresov. S výnimkou okresu Mělník ide o okresy nachádzajúce sa vo východnej a juhovýchodnej časti Česka. V nasledujúcich obdobiach rokov 2001 – 2003, 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020 už síce v Česku hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien nevystúpili nad 0,6 rozvodu na osobu, avšak stále je možné najvýraznejšie hodnoty pozorovať v okresoch Česká Lípa, Karlovy Vary, Chomutov, Ústí nad Labem, prípadne ide o urbanizované okresy a okresy ako Praha-východ, Praha-západ, ktoré sa dajú považovať za suburbium mesta Praha. Ako je vidieť (tab. 2 a 3) v rokoch 2001 – 2003 sa maximálne hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien znížili. V prípade minimálnych hodnôt prišlo v Česku oproti prvému obdobiu naopak k miernemu nárastu. Priemerné hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien Česka v ro-

koch 2001 – 2003 oproti prvému sledovanému obdobiu tiež vzrástli. Smerodajná odchýlka v prípade českej úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien klesala od obdobia rokov 1992 – 1994 do obdobia rokov 2017 – 2019. Výnimkou je rok 2020, keď prišlo opätovne k miernemu zvýšeniu variability úhrnnej rozvodovosti manželstva pri oboch pohlaviach. V roku 2020 prišlo v Česku k zníženiu minimálnych hodnôt a zároveň k zvýšeniu maximálnej úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien. V roku 2020 sme najvyššie hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva pri oboch pohlaviach zaznamenali v okrese Praha-západ. Najnižšie hodnoty sme zaznamenali v okrese Prachatice. V prípade okresu Prachatice ide zároveň o jednu z najnižších hodnôt v roku 2020 aj v rámci celého česko-slovenského priestoru. Najvyššie hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien na Slovensku boli počas sledovaného obdobia pri oboch pohlaviach na podobnej úrovni ako priemerné hodnoty ukazovateľa za české okresy. Už od prvého sledovaného obdobia rokov 1992 – 1994 bola úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien na Slovensku najvyššia v mestských okresoch Bratislavy a Košíc. V rokoch 1992 – 1994 presahovali hodnotu 0,4 rozvodu na jedného muža len dva okresy, a to Bratislava V a Košice I. V prípade žien úhrnná rozvodovosť manželstva presiahla hodnotu 0,4 rozvodu na jednu ženu len v období rokov 2001 – 2003. Avšak aj v prvom sledovanom období platí, že úhrnná rozvodovosť manželstva žien je najvyššia najmä v okresoch Bratislavy a Košíc. V období rokov 1992 – 1994 sme hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva u mužov aj žien do 0,1 rozvodu na osobu zaznamenali v okresoch Námestovo, Sabinov a Stará Ľubovňa. Nízkú úhrnnú rozvodovosť manželstva pri oboch pohlaviach však zaznamenávame počas sledovaných období aj v prípade iných okresov severného a východného Slovenska, ako Tvrdošín, Bardejov, Svidník či Gelnica. V okresoch severného Slovenska, najmä ak ide o okresy Žilinského kraja, ako Námestovo či Tvrdošín, spôsobuje nízku úhrnnú rozvodovosť manželstva pravdepodobne najmä vplyv katolíckeho vierovyznania a tradícií. Okrem toho sa všetky okresy s nízkymi hodnotami úhrnnej rozvodovosti manželstva vyznačujú tým, že ide skôr o rurálne priestory (Bleha et al. 2020). V prípade východného Slovenska sa dá nízka miera rozvodovosti spojiť aj s vyšším podielom rómskeho obyvateľstva, ktoré má odlišný postoj k manželstvu. Rómske páry žijú často bez oficiálneho sobáša a ich partnerstvá sú predovšetkým schvaľované komunitou (Jurčová et al. 2006). V období rokov 2001 – 2003 dochádza na Slovensku ešte k ďalšiemu zvyšovaniu rozvodovosti. Okrem bratislavských okresov a okresu Košice III pripadalo nad 0,4 rozvodu na jedného muža aj v okresoch Banská Bystrica, Lučenec a Rožňava. Viac ako 0,4 rozvodu na jednu ženu pripadalo v rokoch 2001 – 2003 len v okrese Rožňava. Napriek tomu, že najnižšiu úhrnnú rozvodovosť manželstva mužov a žien opätovne zaznamenávame v zmienených okresoch Námestovo, Sabinov, Stará Ľubovňa či Tvrdošín, minimálna hodnota úhrnnej rozvodovosti manželstva pri oboch pohlaviach vzrástla. V období rokov 2011 – 2013 prichádza na Slovensku k zdvojnásobeniu minimálnej hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva pri oboch pohlaviach. Následne v obdobiach rokov 2017 – 2019 a 2020 prichádza k zníženiu minimálnej úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov aj žien, hodnoty sú však v roku 2020 stále približne o polovicu vyššie oproti rokom 1992 – 1994. V prípade maximálnej hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien dochádza od obdobia rokov 2001 – 2003 už iba k neustálemu znižovaniu. Hodnotiac vývoj smerodajnej odchýlky na Slovensku zistíme, že variabilita úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov aj žien na okresnej územnej úrovni je v roku 2020 v porovnaní s prvým sledovaným obdobím podstatne nižšia. Rovnako je možné si všimnúť, že úhrnná rozvodovosť manželstva mužov aj žien na okresnej

územnej úrovni Slovenska dlhodobo vykazuje vyššiu mieru variability ako česká (tab. 2 a 3).

Tab. 2. Vybrané miery variability úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov v rokoch 1992 – 1994, 2001 – 2003, 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020

Ukazovateľ/krajina	Časové obdobie				
	1992 – 1994	2001 – 2003	2011 – 2013	2017 – 2019	2020
ČR_min	0,229	0,273	0,244	0,260	0,120
ČR_max	0,658	0,572	0,453	0,411	0,447
ČR_priemer	0,411	0,428	0,360	0,322	0,283
ČR_s. odchýlka	0,096	0,075	0,037	0,031	0,044
SR_min	0,052	0,062	0,161	0,131	0,105
SR_max	0,465	0,480	0,399	0,353	0,328
SR_priemer	0,214	0,268	0,277	0,238	0,210
SR_s. odchýlka	0,085	0,089	0,055	0,046	0,049
ČSR_min	0,052	0,062	0,161	0,131	0,105
ČSR_max	0,658	0,572	0,453	0,411	0,447
ČSR_priemer	0,310	0,346	0,317	0,279	0,246
ČSR_s. odchýlka	0,134	0,114	0,062	0,057	0,059

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d) a ŠÚ SR (2021b).

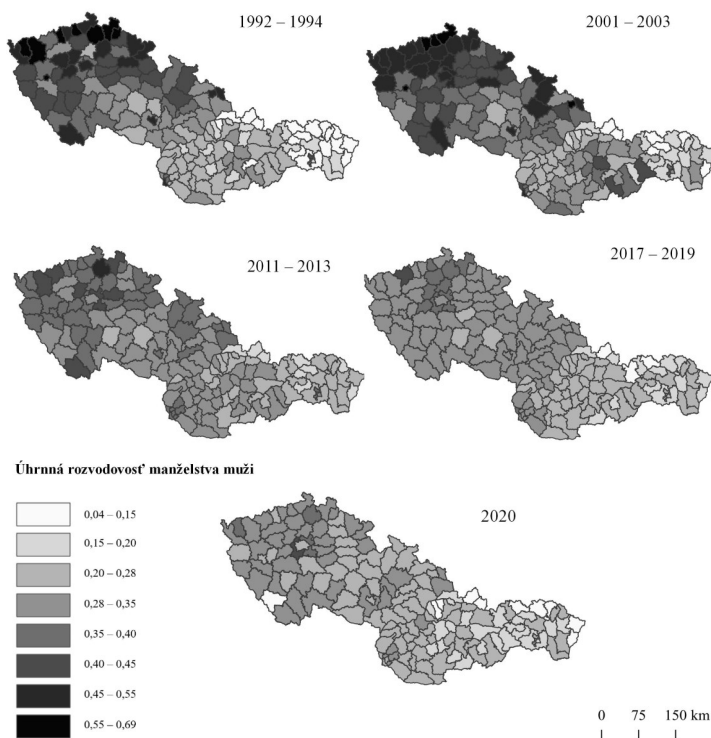
Tab. 3. Vybrané miery variability úhrnnej rozvodovosti manželstva žien v rokoch 1992 – 1994, 2001 – 2003, 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020

Ukazovateľ/krajina	Časové obdobie				
	1992 – 1994	2001 – 2003	2011 – 2013	2017 – 2019	2020
ČR_min	0,236	0,278	0,259	0,285	0,121
ČR_max	0,657	0,565	0,453	0,433	0,424
ČR_priemer	0,416	0,428	0,369	0,336	0,297
ČR_s. odchýlka	0,091	0,070	0,035	0,028	0,043
SR_min	0,054	0,066	0,165	0,128	0,112
SR_max	0,379	0,410	0,357	0,316	0,315
SR_priemer	0,206	0,253	0,270	0,236	0,207
SR_s. odchýlka	0,074	0,075	0,046	0,040	0,046
ČSR_min	0,054	0,066	0,165	0,128	0,112
ČSR_max	0,657	0,565	0,453	0,433	0,424
ČSR_priemer	0,309	0,338	0,318	0,285	0,252
ČSR_s. odchýlka	0,134	0,113	0,064	0,061	0,063

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d) a ŠÚ SR (2021b).

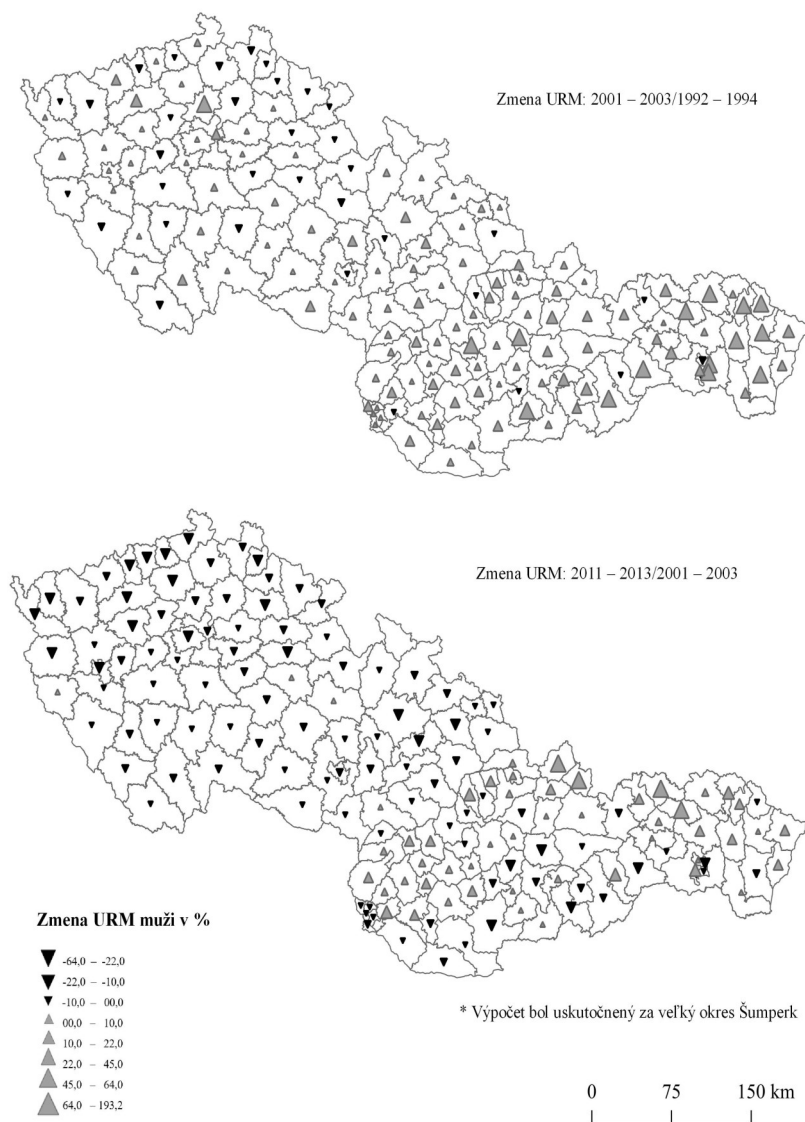
Druhým spoločným rysom je postupné zmenšenie rozdielov v úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien Česka a Slovenska na okresnej územnej úrovni. Okrem máp (obr. 5 a 8) je dôkazom postupne klesajúca smerodajná odchýlka v spoločnom česko-slovenskom súbore (tab. 2 a 3). Výnimkou je rok 2020, keď prišlo k miernemu zvýšeniu disparity, avšak stále je smerodajná odchýlka úhrnnej

rozvodovosti manželstva pri oboch pohlaviach približne o polovicu nižšia oproti obdobiu rokov 1992 – 1994. K zmierneniu rozdielov úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien Česka a Slovenska prišlo najmä z dôvodu rozdielnej dynamiky zmien ukazovateľa v čase. Zmenu úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien na okresnej územnej úrovni zachytávajú v rezoch 1992 – 1994, 2001 – 2003, 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020 mapy (obr. 6, 7, 9 a 10). Z máp (obr. 6 a 9) zobrazujúcich postupnú zmenu úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien v rezoch 1992 – 1994 až 2011 – 2013 je zrejmé, že kým v Česku úhrnná rozvodovosť manželstva mužov a žien začala klesať, na Slovensku najmä medzi obdobia rokov 1992 – 1994 a 2001 – 2003 do značnej miery narastá. Priemerné hodnoty indexu zmeny úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien na Slovensku medzi obdobia rokov 1992 – 1994 a 2001 – 2003 boli na úrovni približne 30 % a Česka len necelých 6 % u mužov a 5 % u žien. Pri porovnaní období rokov 2001 – 2003 a 2011 – 2013 už vidíme pokles úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien na území takmer celého Česka. Na Slovensku prichádza aj pri porovnaní období rokov 2001 – 2003 a 2011 – 2013 k nárastu úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien. Nárast je zreteľný najmä v okresoch lemujúcich severnú hranicu Slovenska. Na ďalších dvoch mapách (obr. 9 a 10) je vidieť, že medzi obdobia rokov 2011 – 2013 až 2020 dochádza v Česku aj na Slovensku vo väčšine okresov už iba k poklesu úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov aj žien.

Obr. 5. Úhrnná rozvodovosť manželstva mužov v okresoch Česka a Slovenska v rokoch 1992 až 2020

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021) a ŠÚ SR (2021b).

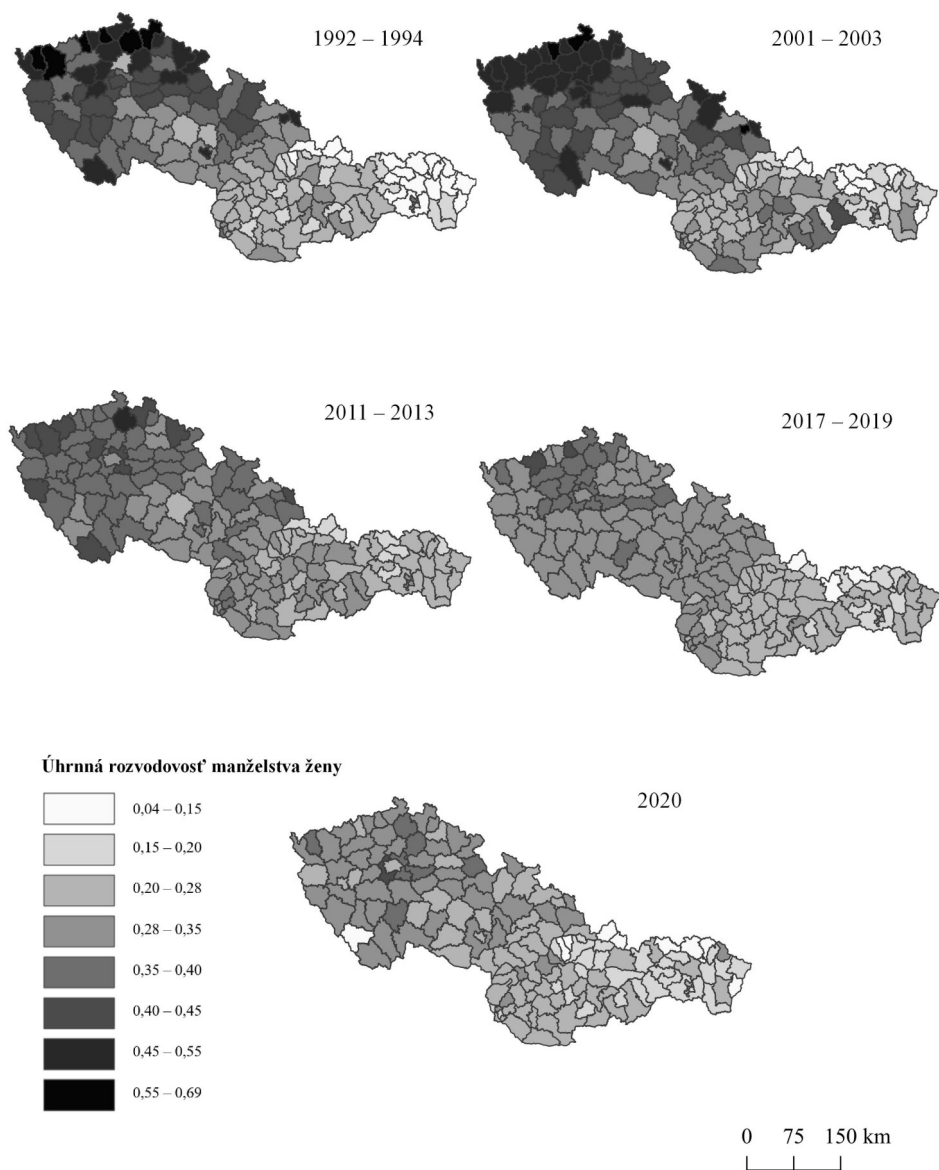
Obr. 6. Percentuálna zmena úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov v Česku a na Slovensku v rokoch 1992 až 2013

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021) a SÚ SR (2021b).

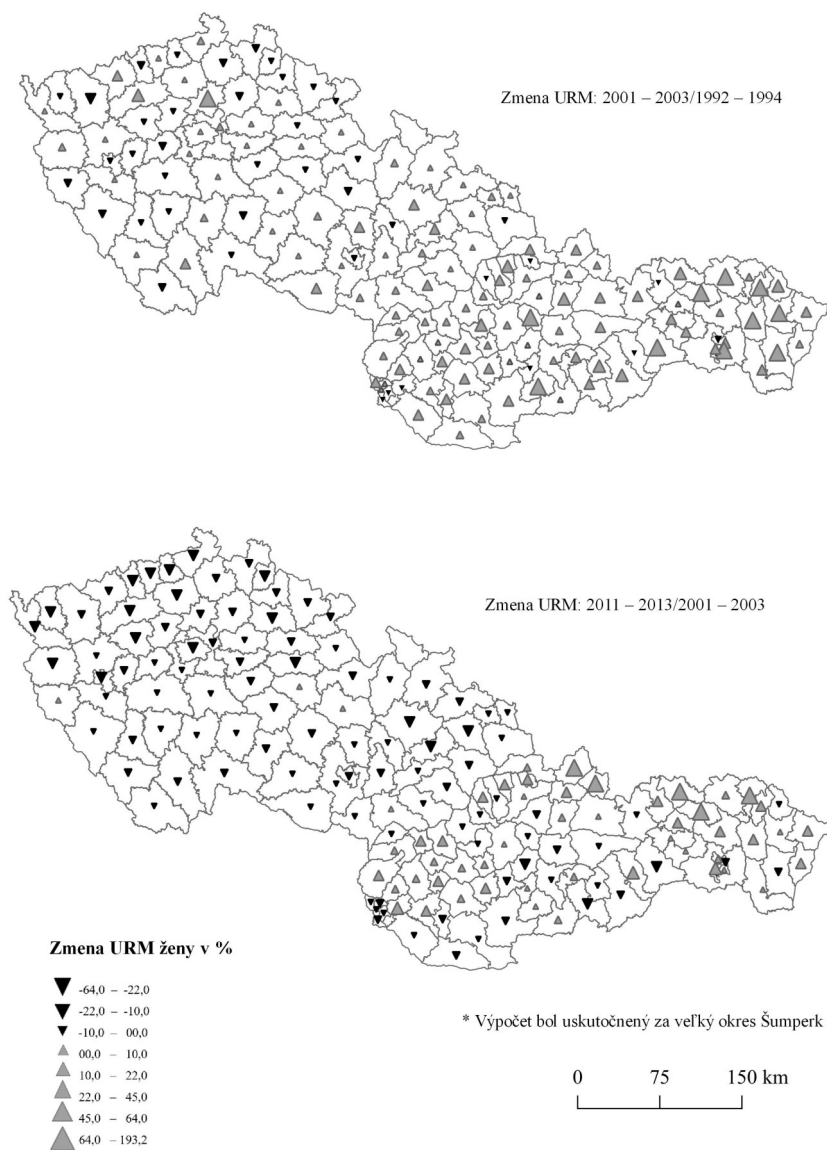
Obr. 7. Percentuálna zmena úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov v Česku a na Slovensku v rokoch 2017 až 2020

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021) a ŠÚ SR (2021b).

Obr. 8. Úhrnná rozvodovosť manželstva žien v Česku a na Slovensku v rokoch 1992 až 2020

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021) a ŠÚ SR (2021b).

Obr. 9. Percentuálna zmena úhrnnej rozvodovosti manželstva žien v Česku a na Slovensku v rokoch 1992 až 2013

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021) a ŠÚ SR (2021b).

Obr. 10. Percentuálna zmena úhrnej rozvodovosti manželstva žien v Česku a na Slovensku v rokoch 2017 až 2020

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021) a ŠÚ SR (2021b).

Napriek tomu, že bolo možné pre nedostatok dát znázorniť len tri z vyššie využítych časových rezov, je možné z máp (obr. 11) určiť priestorové odlišnosti a ich vývoj.

Aj v prípade úhrnnej rozvodovosti platí v oboch krajinách do značnej miery východno-západný gradient, ktorý je možné sledovať vo všetkých troch znázornených obdobiach od roku 2011. Vo všetkých troch sledovaných obdobiach je intenzita rozvodovosti najvyššia v urbanizovaných regiónoch, respektíve v okresoch, ktoré susedia s väčšími mestami. Táto skutočnosť je prostredníctvom úhrnnej rozvodovosti pozorovateľná lepšie ako prostredníctvom úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien. Možným dôvodom je nižšia miera religiozity v urbanizovaných oblastiach. Podľa Mládka et al. (2006) stupeň religiozity vykazuje vysokú negatívnu koreláciu s hrubou mierou rozvodovosti aj s indexom rozvodovosti. Je teda možné konštatovať, že religiozita pravdepodobne podstatným spôsobom ovplyvňuje znižovanie rozvodovosti. Podľa Kulua (2012) je vyššiu mieru rozvodovosti v mestskom prostredí možné pripísať aj väčšiemu množstvu príležitostí na spoznanie nového partnera. Mestá teda generujú viac možností pre vstup do manželstva ako vidiecke oblasti. Jurčová et al. (2006) tiež uvádzajú, že vo veľkých urbanizovaných celkoch s väčšou anonymitou je rozvod považovaný za bežnú formu zániku manželstva. Zvlášť pre ženy je rozvod v priemyselno-urbanizovaných regiónoch jednoduchší. Ako dôvod Jurčová et al. (2006) uvádzajú lepšiu dostupnosť bývania a zamestnania pre ženy v týchto regiónoch.

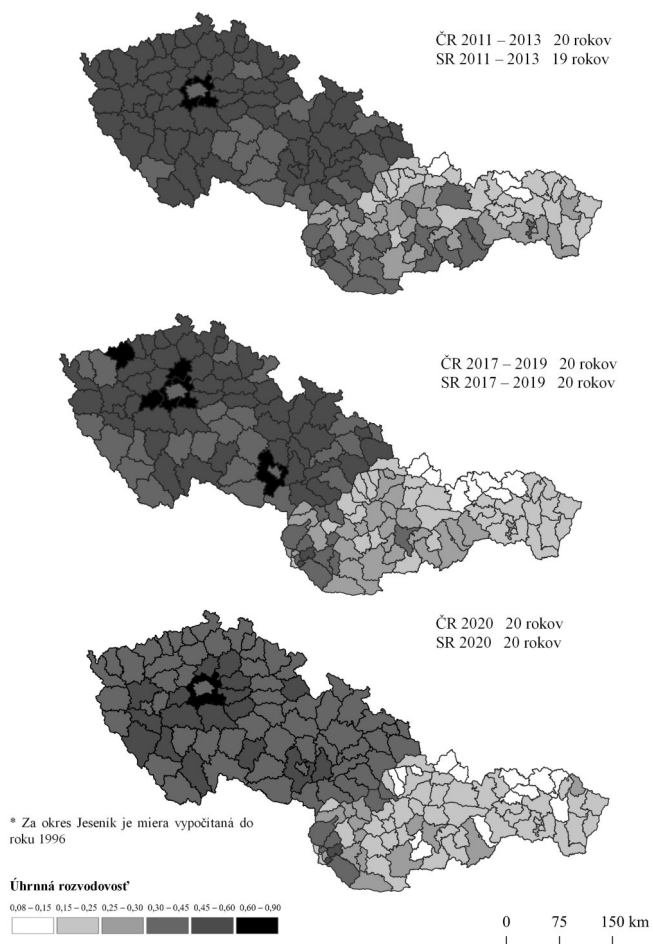
V priemere v rokoch 2011 – 2013 bola úhrnná rozvodovosť v Česku najvyššia v okresoch Praha-východ, Praha-západ, Beroun či Mělník. Avšak iba v prvých dvoch uvedených okresoch presahovala 0,8 rozvodu na jeden sobáš. V okresoch Praha-východ a Praha-západ by sa tak v prvom sledovanom období rozviedlo takmer každé manželstvo. V okresoch ako Beroun Mělník alebo Brno-venkov by sa v roku 2011 až 2013 rozviedla viac ako polovica manželstiev.

Na Slovensku bola vo všetkých troch sledovaných obdobiach od roku 2011 najvyššia úhrnná rozvodovosť v okrese Senec. Tu bola úhrnná rozvodovosť približne na úrovni priemeru za české okresy. Pri zachovaní intenzity a rozloženia rozvodovosti by sa v okrese Senec rozviedla viac ako polovica manželstiev. Podľa tohoto ukazovateľa viac ako 0,4 rozvodu na jeden sobáš pripadali v rokoch 2011 – 2013 už len v okrese Pezinok. Priemerné hodnoty úhrnnej rozvodovosti, ak berieme do úvahy predošlých 19 rokov, sa v okresoch Slovenska pohybovali zaokrúhlene na úrovni 0,27 rozvodu na sobáš.

Vo všetkých troch sledovaných obdobiach bola v Česku najnižšia úhrnná rozvodovosť v okrese Žďár nad Sázavou. Vo všetkých troch obdobiach tu úhrnná rozvodovosť neprekročila 0,4 rozvodu pripadajúceho na sobáš. Na Slovensku bola úhrnná rozvodovosť, tak ako v prípade úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien, najnižšia najmä v okresoch východného a severného Slovenska. Úhrnná rozvodovosť pod úrovňou 0,15 rozvodu pripadajúceho na sobáš bola v prvom zo sledovaných období na Slovensku v okresoch Stará Ľubovňa, Sabinov a Námestovo. Z máp (obr. 11) je vidieť, že od obdobia rokov 2011 – 2013 prichádza v oboch krajinách k znižovaniu úhrnnej rozvodovosti. Priemerné hodnoty úhrnnej rozvodovosti okresov Česka klesli od obdobia rokov 2011 – 2013 do roku 2020 o 16 % (tab. 4). Na Slovensku sa priemerné hodnoty úhrnnej rozvodovosti tiež znižovali medzi všetkými tromi obdobiemi. Index zmeny úhrnnej rozvodovosti medzi obdobím rokov 2011 – 2013 a rokom 2020 bol nižší na Slovensku ako v Česku a predstavoval -20,5 %.

Ak sa pozrieme na variabilitu úhrnnej rozvodovosti v Česku (tab. 4) zistíme, že regionálne rozdiely sa do roku 2020 mierne zmenšili oproti predošlým dvom obdobiám. Medzi obdobím rokov 2011 – 2013 a 2017 – 2019 sa podľa indexu zmeny

smerodajnej odchýlky zväčšila variabilita úhrnnej rozvodovosti na okresnej územnej úrovni Česka o 2 %. Do roku 2020 sa však variabilita úhrnnej rozvodovosti českých okresov zmenšila o viac ako 10 %. Na Slovensku sa od obdobia rokov 2011 – 2013 variabilita úhrnnej rozvodovosti na okresnej územnej úrovni neustále zvyšuje. Hodnotové rozdiely úhrnnej rozvodovosti na okresnej územnej úrovni Slovenska sa tak neustále prehľbujú. Do roku 2020 vzrástli hodnoty smerodajnej odchýlky úhrnnej rozvodovosti na Slovensku o necelých 12 %. V rámci celého česko-slovenského priestoru boli hodnoty smerodajnej odchýlky v obdobiach rokov 2011 – 2013 a 2017 – 2019 približne na rovnakej úrovni. V roku 2020 však prišlo k miernemu zníženiu hodnoty, oproti prvému obdobiu o necelých 8 % a oproti druhému obdobiu o viac ako 8 %. Aj v prípade úhrnnej rozvodovosti tak konštatujeme mierne zníženie variability a teda zmenšenie hodnotového rozdielu v intenzite rozvodovosti Česka a Slovenska.

Obr. 11. Úhrnná rozvodovosť v Česku a na Slovensku v rokoch 2011 až 2020
Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d), Geoportál ČUZK (2021), Geoportál SK (2021)
a ŠÚ SR (2021b).

Tab. 4. Smerodajná odchýlka úhrnnej rozvodovosti v rokoch 2011 – 2013, 2017 – 2019 a 2020

Ukazovateľ/krajina	Časové obdobie		
	2011 – 2013	2017 – 2019	2020
ČR_min	0,328	0,384	0,311
ČR_max	0,857	0,836	0,760
ČR_priemer	0,506	0,484	0,425
ČR_s. odchýlka	0,074	0,076	0,068
SR_min	0,135	0,100	0,086
SR_max	0,511	0,548	0,541
SR_priemer	0,267	0,246	0,212
SR_s. odchýlka	0,065	0,069	0,072
ČSR_min	0,135	0,100	0,086
ČSR_max	0,857	0,836	0,760
ČSR_priemer	0,385	0,363	0,317
ČSR_s. odchýlka	0,138	0,139	0,128

Zdroje: ČSÚ (2021b, 2021c a 2021d) a ŠÚ SR (2021b).

ZÁVER

Koncom éry spoločného Československa sa stretávame s pomerne výraznými rozdielmi v intenzite rozvodovosti medzi Českom a Slovenskom. Zatiaľ čo v 90. rokoch 20. storočia môžeme pozorovať rozdiely medzi úhrnnou rozvodovosťou manželstva mužov a žien Česka a Slovenska takmer na úrovni 50 % pri oboch pohlaviach, v súčasnosti je rozdiel medzi krajinami už len na úrovni necelých 23 % u mužov a necelých 30 % u žien. Podobný rozdiel si môžeme všimnúť, aj keď porovnáme percentuálne rozdiely medzi úhrnnou rozvodovosťou oboch krajín. Kým na začiatku sledovaného obdobia bol rozdiel medzi krajinami na úrovni takmer 45 %, v súčasnosti predstavuje necelých 30 %. Tento trend je pomerne očakávaný v súvislosti s istým „dobiehaním“ Česka z hľadiska ideových a hodnotových zmien a istej „demografickej liberalizácie“ vždy výrazne konzervatívnejšej slovenskej populácie. Na druhej strane, rozdiely zostávajú pomerne výrazné.

Z analýzy intenzity rozvodovosti na okresnej územnej úrovni sa dá urobiť niekoľko záverov. Z priestorového hľadiska je možné pozorovať východno-západný gradient rozvodovosti. Intenzita rozvodovosti je v prípade oboch ukazovateľov výraznejšia v západných častiach krajín. Ide o prevažne urbanizované okresy, resp. o okresy v bezprostrednej blízkosti veľkých miest. V prípade Česka je vysoká miera rozvodovosti na západe krajiny v územiach aj so špecifickou národnostnou a vzdelanostnou štruktúrou obyvateľstva. Rovnako sa vyššia miera rozvodovosti dotýka aj priemyselných oblastí, ktoré výrazne zasiahla reforma hospodárstva po roku 1989. V celom česko-slovenskom priestore sa stretávame s najnižšou mierou rozvodovosti najmä na severe a východe Slovenska. Ide do veľkej miery o rurálne oblasti s vysokým zastúpením veriaceho obyvateľstva. Ako druhý fakt je možné z časových rezov vyvodit', že v tretej sledovanej dekáde prišlo v okresoch oboch krajín k zníženiu rozvodovosti, pričom trend je zreteľný v prípade oboch použitých ukazovateľov. V dôsledku zmien v intenzitných pomeroch rozvodovosti prichádza aj k zmene regionálnych rozdielov. V prípade úhrnnej rozvodovosti manželstva mužov a žien nastáva zmiernenie regionálnych rozdielov v intenzite rozvo-

dovosti v oboch krajinách a pri oboch pohlaviach. V prípade hodnotenia úhrnnej rozvodovosti je výsledok odlišný. Kým v Česku dochádza do roku 2020 k zmenšeniu re-gionálnych rozdielov v intenzite rozvodovosti, na Slovensku sa zvyšujú.

Tento článok vznikol vďaka projektu č. APVV-17-0079. Rada by som sa poďakovala aj doc. RNDr. Branislavovi Šprochovi, PhD., za pomoc s prípravou dát k článku.

LITERATÚRA

- ACMS SR (2021). *Ovplyvnil COVID-19 rozvodovosť?* [Online]. Dostupné na: https://web.ac-mssr.sk/wp-content/uploads/2021/analzy_komentare/20210420_COVID_19_Rozvod_Komentar.pdf [cit: 10-10-2021].
- ADSHADE, M. (2012). *Economic recession lowers divorce rate*. Canadian Business, May 2, 2012, [Online]. Dostupné na: <https://archive.canadianbusiness.com/business-strategy/economic-recession-lowers-divorce-rate/> [cit: 10-10-2021].
- BLEHA, B., MĚSZÁROS, J., PILINSKÁ, V., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. (2020). *Analýza demografického vývoja oblastí a obcí podľa štatútu a veľkosti v Slovenskej republike*, [Online]. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Analzy_oblasti_obce_Slovensko.pdf [cit: 10-10-2021].
- COLEMAN, D. (2013). Partnership in Europe; Its variety, trends and dissolution. *Finnish Yearbook of Population Research*, 48, 5-49.
- ČSÚ (2021a). *Demografické ročenky (pramenná díla) 1919 – 2019*, [Online]. Dostupné na: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie [cit: 10-10-2021].
- ČSÚ (2021b). *Demografické ročenky krajů*, [Online]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-kraju-4uawa715mp> [cit: 10-10-2021].
- ČSÚ (2021c). *Demografické ročenky okresů*, [Online]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-okresu-veg5wl4zvo> [cit: 10-10-2021].
- ČSÚ (2021d). *Veřejní database*, [Online]. Dostupné na: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/> [cit: 10-10-2021].
- EUROSTAT (2021). *Database. Divorce indicators*, [Online]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [cit: 11-10-2021].
- GARAJOVÁ, A. (2021). Demographic and demogeographic analysis of the divorce rate in Slovakia and Czechia from 1993 – 2019. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 65, 109-129.
- GEOPORTÁL ČUZK (2021). *A set of administrative boundaries and boundaries of cadastral territories of Czechia*, [Online]. Dostupné na: <https://geoportal.cuzk.cz/> [cit: 11-10-2021].
- GEOPORTÁL (2021). *ZBGIS A ŠMD. Territorial and governmental arrangement*, [Online]. Dostupné na: <https://www.geoportal.sk/sk/geoportal.html> [cit: 11-10-2021].
- HÄRKÖNEN, J. (2014). Divorce: Trends, patterns, causes and consequences. In Treas, J., Richards, S., Richards, M., eds. *The sociology of families*. Oxford (Blackwell), pp. 303-322.
- CHARLES, K. K., STEPHENS, M. (2004). Job displacement, disability, and divorce. *Journal of Labour Economics*, 22, 498-522.
- JURČOVÁ, D. (2005). *Slovník demografických pojmů*, [Online]. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník_2verdd.pdf [cit: 11-10-2021].
- JURČOVÁ, D., LUKÁČOVÁ, M., MĚSZÁROS, J., PILINSKÁ, V., STANKOVIČOVÁ, I. (2006). *Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky 2005*. Bratislava (Infostat).
- KÁČEROVÁ, M., ŠPROCHA, B. (2020). *Základy demografickej analýzy*. Bratislava (Univerzita Komenského).
- KOCOVÁ, M., KUSOVSKÁ, M., ŠÍDLO, L. (2015). Rozvodovosť po Česku. *Geografické rozhledy*, 24(5), 20-21.

- KULU, H. (2012). Spatial variation in divorce and separation: Compositional or contextual effects? *Population, Space and Place* 18, 1-15. DOI: 10.1002/psp.671
- KŘEŠŤANOVÁ, J., KURKIN, R. (2020). Populační vývoj v České republice v roce 2019. *Demografie*, 62, 159-181.
- LANGHAMROVÁ, J., VAŇO, B., eds. (2014). *20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR*. Bratislava (Infostat).
- MLÁDEK, J. (1992). *Základy geografie obyvateľstva*. Bratislava (Univerzita Komenského).
- MLÁDEK, J., KUSEDOVÁ, D., MARENČÁKOVÁ, J., PODOLÁK, P., VAŇO, B., eds. (2006). *Demogeografická analýza Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského).
- MORTELMANS, D., ed. (2020). *Divorce in Europe. New insights in trends, causes and consequences of relation break-ups*. Cham (Springer).
- MOŽNÝ, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha (Slon).
- MURÁNSKA, J. (2019). Vývoj rodinného práva po roku 1918. *Notitiae Iudiciales Academiae Collegii Aedilium in Bratislava*, 5, 79-93.
- PASTOR, K. (2012). Inštitúcia manželstva v dnešnej spoločnosti. In Cehlár, T., ed. *Quo vadis, slovenská rodina*. Bratislava (SPDDD Úsmev ako dar, SSR, IOPDaR), pp. 23-32.
- PAVLÍK, Z., RYCHTÁŘIKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986). *Základy demografie*. Praha (Academia).
- PAVLÍK, Z., KUČERA M. (2002). *Populační vývoj České republiky 1990 – 2002*. Praha (Univerzita Karlova).
- PAVLUVČÍKOVÁ, E., (2015). *Psychologické aspekty partnerstva: Partnerské vzťahy*. Prešov (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity).
- ROTZ, D. (2016). Why have divorce rates fallen? The role of woman's age at marriage. *The Journal of Human Resources*, 51, 961-1002. DOI: 10.3368/jhr.51.4.0214-6224R
- RYCHTÁŘIKOVÁ, J., (2018). Demographic trends and patterns in Czechia and Slovakia during the socialist era. *Demografie*, 60, 184-201.
- SHRYOCK, H. S., SIEGEL, J. S. (1976). *Studies in population, the methods and materials of demography*. Ohio (Bowling Green University).
- SVÁČINOVÁ, K., PECHHOLDOVÁ, M., VRABCOVÁ, J. (2020). Alcohol consumption and marital status in the Czech Republic. In Skiadas, Ch. H., ed. *Proceedings 6th stochastic modeling techniques and data analysis international conference with demographics workshop SMTDA 2020, Barcelona, June 02-05, 2020*. Athens (ISAST), pp. 515-528.
- ŠPROCHA, B. (2016). Transformácia sobášnosti slobodných v Českej a Slovenskej republike v prierezovom a kohortnom pohľade. *Demografie*, 58, 230-248.
- ŠPROCHA, B., MAJO, J. (2016). *Storočie populačného vývoja I.: Demografické procesy*. Bratislava (Infostat).
- ŠPROCHA, B., VAŇO, B., JURČOVÁ, D., PILINSKÁ, V., MÉSZAROS, J., BLEHA, B., (2015). *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2014*. Bratislava (Infostat).
- ŠÚ SR. (2021a). *Pramenné diela: Rozvodovosť*, [Online]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/> [cit: 13-10- 2021].
- ŠÚ SR. (2021b). *Data cubes: DATAcubes*, [Online]. Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/> [cit: 13-10- 2021].
- TRENT, K., SOUTH, S. J. (1989). Structural determinants of the divorce rate: A cross-societal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 51, 391-404.
- VDC, INFOSTAT, (2021a). *Rozšírené tabuľka základných údajov SR*, [Online]. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=13&Itemid=58 [cit: 12-10- 2021].
- VDC, INFOSTAT. (2021b). *Tabuľka základných údajov SR*, [Online]. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=12 [cit: 12-10-2021].
- ZEMAN, K. (2003). *Divorce and marital dissolution in the Czech Republic and in Austria – The role of premarital cohabitation*. Diplomová práca, Univerzita Karlova, Praha.

Alžbeta Garajová

THREE DECADES OF DIVORCE TRANSFORMATION IN CZECHIA AND SLOVAKIA. INTENSITY, STRUCTURE, AND SPATIAL PATTERNS

There is a relatively large amount of academic literature focused on divorce trends and factors affecting them. However, there are few international comparisons of divorce. If any, such comparisons are only limited to the description of the divorce trends. Most of the studies on divorce factors focus on individual countries or regions and analyse few socio-economic explanatory factors. There are many studies on divorces in Czechia and Slovakia, however, only a few of them compare the divorce rates between the countries. This was one of the major reasons to perform a comprehensive analysis and comparison of divorces in Czechia and Slovakia in the post-communist period from 1991 to 2020. Together with the cross-national analysis, the regional differences and spatial patterns are in the spotlight as well. The process of divorce was analysed on the level of districts (LAU 2) in the three-years periods: 1992 – 1993, 2001– 2003, 2011– 2013, 2017 – 2019, and in the year 2020. This selection covers the whole post-communist period.

The data were obtained from the statistical offices of both countries. Some of them were not public and had to be requested from the statistical offices. Based on the available data, two of the most accurate transversal indicators have been calculated, namely the total divorce rate (per person, male or female) and the total divorce rate (per marriage). The available data allowed us to calculate the values of the total divorce rate (per person) on both the national and regional territorial levels from 1991 (national level) or 1992 (regional level) until the present. The total divorce rate was calculated on the national level from 1991, but the limited data on districts only enabled the analysis from 2011. Despite this limitation, the differences in the intensity of divorce rates were accordingly outlined.

The results show that differences between the total divorce rate (per person) in Czechia and Slovakia were almost 50% in the case of both sexes in the 1990s, whereas the contemporary difference between the national values is much lower – less than 23% in case of men and less than 30% in case of women. There is as well a significant gap between the national values in the case of the total divorce rates. While the relative difference between the countries was almost 45% in the first period, it is less than 30% in the latest period. Several conclusions can be drawn from the analysis of the intensity of divorce on the LAU 2 level. One of the key findings is an indubitable presence of the so-called “east-west gradient” of divorce. In the case of both indicators, the values of the divorce rate are higher in the western parts of the countries, mainly in the more urbanized districts. In the case of Czechia, the high divorce rate in the western regions of the country is probably associated with the specific ethnic and educational population structures. The higher divorce rate is also connected to some of the industrial regions significantly affected by the economic reforms after-1989. When analysing Czechia and Slovakia as a whole, the lowest divorce rates are distributed in the north and east regions of Slovakia. These are rather rural areas with a higher proportion of believers. As a result of the changing divorce rates, the regional variance and diversity patterns changed too. In the case of the total divorce rate of a marriage, regional differences in the intensity of divorce rates between both countries and between the sexes shrank over time. On the contrary, the results differ in the case of the total divorce rate. While in Czechia the regional differences in the intensity of divorce rates decreased, an inter-regional variance in case of Slovakia grew over time.

Article first received: November 2021
Article accepted: February 2022

